

формується в рольовій грі або в реальних умовах. По-третє – оволодіти певним обсягом психологічних знань і соціальних компетенцій.

Студентський вік сприяє формуванню асертивності в силу своєї сенситивності (є найсприятливішим для завершення формування як психофізичних, так і особистісних якостей).

Асертивність як риса особистості допомагає молодій людині зайняти певну ціннісну позицію стосовно самої себе, інших і, виходячи з цієї позиції, досягти своїх цілей, – будувати життєву стратегію. І саме в цьому контексті розвиток асертивності виступає важливим заходом оптимізації процесу соціально-психологічної адаптації студентів вищого навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасіна С.В. Асертивна поведінка як передумова формування почуття власної гідності та самоповаги студентської молоді / С.В. Герасіна // Проблеми сучасної психології. – 2010. – № 10. – 168 с.
2. Громадский Р.Б. Проблемы социально-психологической адаптации студентов / Р.Б. Громадский, С.И. Замолев, С.В. Кудрявцева // Социальная дезадаптация: Нарушение поведения у детей и подростков : м-лы Российской научно-практической конференции. – М. : Университетская книга, 2006. – 147 с.
3. Делікатний К.Г. Становлення студента: Питання адаптації випускника школи у вузі / К.Г. Делікатний. – К. : Знання УРСР, 1983. – 48 с.
4. Дойч М. Разрешение конфликта (Конструктивные и деструктивные процессы) / Мортон Дойч // Социально-политический журнал. – 2007. – № 1. – 164 с.
5. Максименко С.Д. Психологія учіння людини : генетико-моделюючий підхід : монографія / С.Д. Максименко. – К. : ВД «Слово», 2013. – 592 с.
6. Стайн С. Преимущества EQ: Эмоциональная культура и ваш успех / С. Стайн, Г. Бук ; пер. с англ. Маргариты Маркус. – Stoddart Publishing Co. Limited, 2010. – 480 с.
7. Стаут С. Управленческий тренинг (Managing Training) / Санны Стаут. – СПб. : Питер, 2006. – 160 с.

УДК 316.627

ВОЛОНТЕРСТВО: ДЕФІНІТИВНИЙ АНАЛІЗ

О.Л. Іванік

аспірант кафедри психології Донецького національного університету

У статті висвітлюється проблема визначення волонтерства, зокрема, як психологічного явища. Проаналізовано різноманітність тлумачень та виділено специфічні психологічні особливості, характерні для них. Сформульовано визначення волонтерства як предмета психологічних досліджень.

Ключові слова: волонтерство, волонтер, свобода, безкорисливість, розвиток, користь.

В статті освещается проблема определения волонтерства, в частности, как психологического явления. Проанализировано разнообразие трактовок и выделены специфические психологические особенности, характерные для них. Сформулировано определение волонтерства как предмета психологических исследований.

Ключевые слова: волонтерство, волонтер, свобода, бескорыстие, развитие, польза.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблематика волонтерства останнім часом стає темою «живих» наукових зацікавлень в українській науковій думці, набуває все більш популярного характеру як об'єкт досліджень. Волонтерство активно досліджується й у багатьох інших країнах. Вчені продовжують працювати над тим, як точно описати й виміряти волонтерство. Здавалося б, це термін з поширеним використанням і загальнозрозумілий, але науковцям практично дуже складно розробити універсальне визначення [8]. Ця ситуація спричинена широким колом сфер, які використовують ресурс волонтерів, різними напрямками діяльності волонтерів, різною кваліфікацією та вимогами до особистості волонтера, а також особливостями навколишнього середовища і навіть термінами задіяності.

Є необхідність проведення науково-практичних конференцій, семінарів та симпозіумів у цій сфері. Наразі відкриваються інститути волонтерства, центри дослідження волонтерства, проводяться соціально-психологічні дослідження з питань розвитку волонтерства в окремих державах та в світі взагалі. Існують різні тлумачення терміна «волонтерство» та «волонтер» у зв'язку із локальною специфікою втілення у практику та розвитку волонтерської діяльності. Гельмут Анхайер та Лестер Саламон констатують різноманітність визначень понять «волонтер» та «волонтерство» у різних країнах. Вчені наголошують, що «британські та американські концепції волонтерства, французький *volontariat*, італійський *voluntariato*, шведська *frivilligverksamhet* або німецьке *ehrenamt* мають різні історії, і несуть різні культурні та політичні конотації. У деяких країнах, таких як Ізраїль, волонтерство тісно пов'язане з культурною ідентичністю. Так само в Сполучених Штатах існують міцні зв'язки між волонтерством як культурним очікуванням і реальністю та міфом [9].

На сьогодні існує декілька визначень понять «волонтер» та «волонтерство», які мають як спільні, так і відмінні риси, тож ми можемо констатувати полісемантичність цих понять у різних країнах. Проаналізувавши видання останніх років, можна зробити висновок, що на зміну вузькоспеціальному аналізу цього феномену прийшов час синтезувати накопичений досвід.

Отже, мета цього дослідження полягає в аналізі різних підходів до трактування волонтерства й у формулюванні визначення волонтерства як предмета психологічних досліджень.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Термін «волонтерство» став уживаним в 1590–1600 рр. Його етимологія походить від латинського *voluntarius* – «добровільний; той що діє за своєю волею», далі з *voluntas* «воля, бажання, хотіння», далі з *velle* «хотіти, бажати» (походить від праїндоевропейського **wel-/*wol-* «подобається»). Англійський *voluntary* – з кінця XIV століття, та *volunteer* – з XVII століття, запозичені зі старофранцузької мови. До 1630-х років визначалося як «той, хто пропонує себе до військової служби». В невоєнному значенні використовується з 1638 року [10].

Багато сучасних підходів до розуміння волонтерства в різних куточках світу походять від перекладу цього терміна з англійської мови, як найпоширенішої мови світу. Проаналізувавши трактування поняття «волонтер» у різних словниках, ми склали перелік найуживаніших інтерпретацій. Тож термін «volunteer» тлумачиться в *класичному* значенні як «особа, яка добровільно пропонує себе для надання послуг або виконання обов'язків» та «особа, яка виконує будь-яку службу добровільно і без оплати» [11; 16].

Окрім того, термін волонтер використовується у військовій справі, законодавстві, сільському господарстві, медицині тощо. Проаналізувавши і ці визначення [11; 13; 16], ми окреслили спільні і характерні риси, серед них «добровільність», «дії без зобов'язань», «відсутність очікувань щодо подяки», «безкоштовне утримання», «вільний вибір», «безоплатні засади», «відсутність виплати та матеріальної винагороди».

В англійській мові існують похідні поняття від «volunteer», наприклад, «volunteerism» – волонтерство (добровільництво) визначається як «принцип пожертвування часу та енергії на благо інших людей у суспільстві як прояв соціальної відповідальності, а не для будь-якої фінансової винагороди» та як «політика чи практика добровільного витрачання часу або таланту в благодійних, освітніх або інших гідних діях для своєї громади» [16].

Психологічний аналіз представлених визначень дозволяє зв'язати концепт волонтерства з категоріями «відповідальності», «служіння суспільству» та «свободи волі». Загалом ці три категорії та визначені вище риси описують загальну психологічну платформу, на якій базується волонтерство, але в нашому дослідженні ми хотіли б не обмежуватися загальними складовими, а, навпаки, зануритися у диференціацію визначень волонтерства та їхніх ключових особливостей у різних країнах та міжнародних організаціях, визнаних у всьому світі, які займаються цим питанням. Такий аналіз дозволить нам вивчити максимально широку палітру психологічного контенту волонтерської діяльності, а потім синтезувати його для подальшого вивчення вже як психологічної категорії.

У **Загальній Декларації Волонтерів**, прийнятій на 11-му Конгресі Міжнародної Асоціації волонтерів у Парижі 14 вересня 1990 р., визначено, що згідно з Загальною Декларацією з прав людини 1948 р. і Міжнародною Конвенцією з прав дитини 1989 р., виходячи з принципу, що «будь-яка особа має право вільного об'єднання в мирні асоціації», волонтери розглядають свою діяльність як інструмент соціального, культурного, економічного і екологічного розвитку. За цим документом волонтерство – це добровільний вибір, що відображає особисті погляди і позиції; активна участь громадянина у житті людських спільнот, що сприяє поліпшенню якості життя, особистому процвітання та поглибленню солідарності, реалізації основних людських потреб на шляху будівництва більш справедливого і мирного суспільства, більш збалансованому економічному та соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і нових професій.

Загальна Декларація Добровільництва, прийнята Радою директорів IAVE і проголошена на XVI Всесвітній Конференції Добровольців Міжнародної Асоціації Добровольчих Зусиль (IAVE) в Амстердамі, січень, 2001 р., визначається, що добровільництво – це фундамент громадянського суспільства. Воно привносить в життя прагнення людства до досягнення миру, свободи, безпеки та справедливості. Добровільництво – індивідуальні чи групові дії – є способом, за допомогою якого:

- у суспільстві підтримуються і посилюються такі людські цінності, як турбота і допомога;
- люди реалізують свої права та відповідальність членів суспільства, одночасно з процесом пізнання нового, вдосконалення свого життя, розкриття свого повного людського потенціалу;
- можуть бути встановлені зв'язки, які незалежно від відмінностей сприяють тому, щоб жити в здорових, стійких співтовариствах, працювати разом над створенням інноваційних рішень, розв'язанням спільних проблем та побудовою спільної долі.

Сьюзен Дж. Елліс і Кетрін Х. Кемпбелл у вступі «Bythe People: A History of Americans as Volunteers, New Century Edition» дає визначення волонтерства як «вибір діяти у визнанні необхідності, з позиції соціальної відповідальності і, не піклуючись про грошові прибутки, вихід за межі свого основного зобов'язання» [12].

Таким чином, у визначеннях, які пропонуються основними офіційними документами щодо волонтерства, превалюють три основні аспекти – особистісний, суспільний та ціннісний. Особистісний аспект включає активність, прояв волі, задоволення потреб у соціальних зв'язках (спілкування, прихильність, турбота про інших і увага до себе, спільна діяльність), престижі (самоповага, повага з боку інших, визнання, досягнення успіху і високої оцінки) та духовних (пізнання, самоактуалізація, самовираження, самоідентифікація). Суспільний аспект включає розвиток громадськості, суспільні об'єднання заради досягнення спільної мети,

суспільну відповідальність. Ціннісний аспект включає розвиток таких термінальних цінностей, як турбота про інших, допомога, свобода, мир, солідарність тощо. Саме ці аспекти приймають як основні, та керуються ними такі відомі організації, як Червоний Хрест [1], дослідницькі центри Великобританії Volunter Center OCVA та Організація Volunteering England, складова UK National Council of Voluntary Organizations (NCVO) [15], волонтерські організації Австралії, Філадельфії тощо.

У Раді Європи волонтерська діяльність визначається як усі види добровільної участі. Вони відкриті для всіх, без оплати праці, виконуються за вільним вибором, освітні і забезпечують додаткову соціальну цінність. Волонтерські послуги є частиною волонтерської діяльності і характеризуються такими додатковими аспектами, як: фіксований період, чіткі цілі, зміст, завдання, структура і рамки; відповідна підтримка, правовий і соціальний захист [14]. Щодо цього визначення, то специфічно тут ще виступає освітня функція волонтерської діяльності, тобто важливим також є аспект неформального навчання.

Програма Волонтери ООН звертає увагу на те, що волонтерство – це універсальне та інклюзивне явище, та окреслює ключові положення, що його визначають, а саме: зобов'язання, участь та солідарність. Програма Волонтери ООН надихається запевненням, що волонтерство може вплинути на швидкість та характер змін, а також ідеєю, що кожна людина може зробити внесок у вигляді свого часу та зусиль заради досягнення миру та сприяння зростанню [5].

У Записці Генерального секретаря ООН, адресованій Комісії соціального розвитку Економічної та соціальної ради ООН, виділено найважливіші риси волонтерства [4]. Серед них: турбота про людей; солідарність і гуманна користь; духовна якість і громадянська чеснота; багате джерело людського досвіду; нові інтелектуальні ресурси; участь і відповідальність як суть активної громадянської позиції; етичний стандарт, який обумовлює якість людських взаємостосунків; забезпечення надійної платформи для відновлення зв'язків між людьми; нове бачення соціальної діяльності. Тож Організація Об'єднаних Націй до вже перерахованих психологічних характеристик робить окремий акцент на волонтерстві як потужному ресурсі до змін.

Колін Рочестер, поряд з поняттями волонтерства як неоплачуваної роботи та волонтерством як діяльності, розглядає третю перспективу – волонтерство як дозвілля.

Російські дослідники, зокрема Азарова О.С., визначають добровільництво як «суспільно корисну діяльність на основі добровільного вибору, що відображає особисті погляди та позиції громадянина, потужний інструмент соціальних змін, культурного та економічного зростання суспільства. Природа добровільництва передбачає гуманність та милосердя, що слугує важливим методом виховання та ефективної соціалізації молоді» [1]. «Добровільницька діяльність – це тип соціально схвалюваної і соціально визнаної діяльності, як різновиду безкорисної громадської поведінки, яка характеризується етичним та творчим рівнем соціальної активності, яка виражається в будь-яких корисних заходах з метою зміни навколишнього світу та виступає однією з умов інтелектуального, особистісного і діяльнісного розвитку особистості, визначає її життєву позицію як гуманістичну» [11]. В цьому випадку звернемо увагу, що добровільництво (термін використовується як синонімічний волонтерству) та добровільницька діяльність визначаються саме як діяльність. Тієї ж точки зору дотримується Лугова О.О. Вивчаючи феномен добровільництва в соціокультурному просторі Росії, дослідниця визначає його як «одну з форм прояву благодійності, діяльності, направленої на досягнення соціально важливих цілей, яка здійснюється без примусу і є чинником соціалізуючого впливу на суб'єкта такої діяльності. Аксиологічну основу добровільництва як соціокультурного феномену складають філософські осмислення категорії та принципи альтруїзму, добра, свободи, волі та безкорисливості». У той самий час Холіна О.І. визначає добровільництво як «спосіб побудови соціальних відносин, розвитку й віднаходження застосування своїм моральним, духовним якостям, здобуття нових навичок, а також надання іншим і знаходження собі підтримки, друзів, відчуття особистої необхідності та користі».

У Законі України «Про волонтерську діяльність» вона визначається як добровільна безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги [3]. Тут волонтерська діяльність ототожнюється з допомогою та допомагаючою поведінкою.

Трубнікова О. визначає волонтерство дещо ширше за російських дослідників, як форму соціальної активності, що виражається в добровільній суспільно корисній праці, обумовленій готовністю індивіда служити соціально значущим цілям без очікування на фінансову винагороду [6]. Хоча й серед українських праць ми знаходимо деякі розбіжності у визначеннях. Бондаренко З.П. визначає волонтерську роботу як різновид добродійної діяльності індивідів або груп, що здійснюється на основі загальних цілей, спрямованих на розв'язання соціальних проблем людини для забезпечення добробуту й процвітання спільнот і суспільства загалом [2]. Добродійність тісно пов'язана з філантропією та благодійністю, а ототожнення цих понять більш характерне для американської культури. Окрім того, в українській науковій думці, на відміну від російської, є думка, що волонтерство є видом добровільництва. Критеріями волонтерства, що дозволяють відокремити феномен волонтерства від інших видів добровільної діяльності, виступають:

- власна ініціатива без очікування на фінансову винагороду;
- діяльність, що здійснюється у вільний час та безпосередньо не пов'язана з захистом власних інтересів та розв'язанням своїх проблем;
- діяльність, що виражається у праці, результатом якої є суспільна чи індивідуальна користь для оточуючих.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи вищезазначені глумачення, ми можемо сказати, що волонтерство має усі ознаки суспільного руху – специфічну ідеологію, яка базується на цінностях, організацію, що реалізується та підтримується третім сектором, та тактику, яка виражається в своїх специфічних методах діяльності. Тож хочемо зазначити, що ми розуміємо волонтерство як неполітичний, мирний суспільний рух. Реалізується він у волонтерській діяльності, де волонтер (той, хто виконує волонтерську діяльність та є представником волонтерського руху) виступає суб'єктом волонтерської діяльності, а споживач (той, кому надається волонтерська допомога) є об'єктом волонтерської діяльності, це може бути як одна людина чи живий організм, так і ціле суспільство. Узагальнюючи різні підходи, ми можемо сказати, що волонтерство має декілька загальних рис у всіх визначеннях: свобода, безкорисливість, розвиток, користь іншим, активна діяльність, визнання.

Ці риси волонтерства становлять підґрунтя вимог до психологічних особливостей волонтерів. Тож ми приходимо до висновку, що волонтери – це особи, які здатні займатися активною діяльністю, керуючись альтруїстичною мотивацією (безкорисливість), задовольняючи потребу приналежності до групи (користь іншим, визнання) та самореалізації (розвиток). Діяльність виконується як вираження особистої життєвої позиції, думки та керується власним рішенням (свобода).

ЛІТЕРАТУРА

1. Азарова Е.С. Психологические детерминанты и эффекты добровольческой деятельности : дисс. канд. псих. наук : 19.00.01 / Е.С. Азарова. – Кемерово, 2008. – 192 с.
2. Бондаренко З.П. Організація волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу [Текст] : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.05 / З.П. Бондаренко ; АПН України ; Інститут проблем виховання. – К., 2008. – 20 с.
3. Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI «Про волонтерську діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 42. – С. 435.
4. Історія волонтерського руху [Електронний ресурс] / Т.Л. Лях // Всеукраїнський громадський центр Волонтер, 2013. – Режим доступу : http://www.volunteer.kiev.ua/pages/History_volunteer.
5. Програма Волонтери ООН в Україні [Електронний ресурс] / Організація Об'єднаних Націй в Україні, 2012. – Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/information-centre/news/1548>
6. Трубінікова О.А. Соціально-психологічні чинники розвитку волонтерства у локальній спільноті [Текст] : дис. канд. психол. наук : 19.00.05 / Трубінікова Ольга Андріївна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2011.
7. Definitions and Principles of Volunteering [Електронний ресурс] / Volunteering Australia organization // Information sheet, 2009. – Режим доступу : http://www.volunteeringaustralia.org/files/0WQ1A2EUTZ/Def_and Princ_English.pdf.
8. Emmett, D. Carson. On defining and measuring volunteering in the United States and abroad / D. Carson Emmett. – Low & Contemporary Problems, 1999.
9. Anheier, Helmut K. Volunteering in cross-national perspective / Helmut K Anheier, Lester M Salamon. – Low & Contemporary Problems, 1999.
10. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс] / Douglas Harper, 2001–2013. – Режим доступу : http://www.etymonline.com/index.php?l=v&p=12&allowed_in_frame=0
11. Oxford Dictionaries [Електронний ресурс] / Oxford University Press, 2013. – Режим доступу : <http://oxforddictionaries.com/definition/english/volunteer>
12. Susan J. Ellis. Campbell By the People : A History of Americans As Volunteers / Susan J. Ellis; Katherine H. – Philadelphia : New Century Edition 3rd, Energize, Incorporated, 2005. – 386 p.
13. Susan J. Ellis How We Define "Volunteer" for Energize...and What Is Not Volunteering to Us [Електронний ресурс] / Susan J. Ellis. – Energize Organization. – Philadelphia, 2013. – Режим доступу : <http://www.energizeinc.com/art/adeef.html>
14. Volunteering in the European Union [Електронний ресурс] Final Report submitted by GHK / Cecile Mathou, 2010. – Режим доступу : http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/EKCYR/Youth_Policy/docs/Voluntary/Policy/Volunteering_in_the_EU_Final_Report.pdf
15. What is volunteering [Електронний ресурс] / Volunteering England Organization. – London, 2013. – Режим доступу : <http://www.volunteering.org.uk/iwanttovolunteer/what-is-volunteering>.
16. World English Dictionary [Електронний ресурс] / William Collins Sons & Co. Ltd., 2009. – Режим доступу : <http://dictionary.reference.com/browse/volunteer>

УДК 159.9.019.3:159.922.27

ІНГРУПОВИЙ ФАВОРИТИЗМ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН МІЖГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ: СТРУКТУРА, МЕХАНІЗМИ ТА ФУНКЦІЇ

Я.Ю. Кацович

*здобувач кафедри практичної психології
Запорізького національного університету*

У статті розглядається інгруповий фаворитизм як соціально-психологічний феномен міжгрупової взаємодії, виокремлюється його структура, аналізуються компоненти цієї структури, визначаються основні соціально-психологічні механізми формування та функції цього феномену.

Ключові слова: міжгрупова взаємодія, інгруповий фаворитизм, соціальна категоризація, інгрупова ідентифікація, стереотипізація.

В статье рассматривается ингруповой фаворитизм как социально-психологический феномен межгруппового взаимодействия, выделяется его структура, анализируются компоненты этой структуры, определяются основные социально-психологические механизмы формирования и функции этого феномена.